

Minulost a současnost archeologického výzkumu pravěku na pražském území

JOSEF HAVEL — JAN KOVÁŘÍK

Archeologická situace v Praze, v centru české země, je do jisté míry výjimečná. Osobitý charakter jí vtiskla Vltava, která jako osa protíná její území od jihu k severu. Návrsí nad řekou a četná údolí říček a potoků v pražské kotlině byla vyhledávána a osídlována už od pradávna a stala se postupně důležitou křižovatkou obchodních cest a kulturních proudů. Poskytla příznivé podmínky pro vznik sídlišť a výrobních okrsků, které položily základ rozvoji pozdějšího rozsáhlého výrobního, obchodního a kulturního centra země.

Osídlení pražského území můžeme sledovat již od starší doby kamenné, kdy sem pronikly prvé lovecké skupiny. V mladší době kamenné zde zakládali své osady první zemědělci a později tu již vznikala opevněná sídliště. Velké množství nálezů, a to jak jednotlivých objektů, tak i celých sídlištních útvarů a pohřebišť, pochází z doby bronzové a železné. Neméně významné jsou památky z období slovanského, kdy bylo v pražské oblasti vybudováno několik opevněných hradišť. Na jednom z nich vyrostlo v průběhu doby mocné sídlo českých knížat a králů — Pražský hrad (Princ 1981).

První archeologické výzkumy, které začaly vytvářet základnu pro poznání pražského pravěku a které vstoupily do povědomí archeologů a historiků v dobách pozdějších, byly prováděny během první poloviny 19. století v Královské zahradě na Pražském hradě, v Holešovicích a v cihelně na Panenské v dnešních Střešovicích. Zájem tehdejších průkopníků pražské archeologie, především Jana Erazima Vocela a Václava Krolmuse, se zaměřil i na lokality, které se staly přitažlivé pro další generace pražských archeologů. Jsou to ostrožna Na zámkách v Bohnicích a snad nejznámější pražské hradiště Šárka a jeho blízké okolí v oblasti Vokovic, Jenerálky a Liboce. Jeden z prvních výzkumů záchranného charakteru, pro pražské území v posledních desetiletích tak typický, byl proveden v Praze — Bubenči v roce 1846 při dostavbě železnice vedoucí z Prahy do Drážďan. Tato stavba přispěla k poznání pražského pravěku i později, když budování její trasy pokračovalo na levém vltavském břehu v dejvicko—podbabské kotlině, která se s rozvojem cihelen a průmyslového podnikání na konci 19. století stala klasickou oblastí archeologického výzkumu v Praze (Sklenář 1981).

Druhou polovinu 19. století charakterizuje úsilí o odbornější přístup při shromažďování starožitností a jejich využití. Stoupající význam archeologických nálezů jako důležitých dokladů k nejstarším dějinám provází snaha o jejich kritické zhodnocení a prezentaci.

Na začátku 80. let vstupuje na scénu i nově založené Muzeum hlavního města Prahy, které se od samých počátků intenzívně věnuje také archeologické činnosti. První dvě desetiletí 20. století jsou důležitým obdobím nejen pro formování jeho archeologického oddělení, podílejícího se od té doby zejména na záchraně archeologických památek v Praze, ale pro pražskou archeologii vůbec.

Základní archeologický fond, který spolu s dalšími historickými a uměleckohistorickými exponáty tvořil první muzejní expozici, byl sestaven v romantickém duchu své doby. V celkem čtyřech skříních byly vystaveny především nálezy z tehdy významných lokalit — Šárky, Podbaby, Libně, ale také z hradiště Butovic, Košíř, Braníka, Žižkova, Vyšehradu a Stodůlek.

Nahlédneme-li do „Průvodce pavillonem města Prahy uspořádaným Městským mu-

Historický snímek z roku 1905. (Archív Muzea hl. m. Prahy)

seem“, můžeme se dočíst, že například skříň č. II. nabízela návštěvníkovi: „Výkopy z pohřebiště z Král. Obory v předním Ovenci (dnes Bubeneč, pozn. autora). Úhrnem z 137 žárových kotlových a 2 hrobův s kostrami ze staré středoevropské kultury (asi 99 — 200 před Kristem). Z hrobův s kostrou hlava mužská středolebá (délka šířky 77.09) a nádoba dvouuchá. Z kotlových hrobův pocházejí ostatní nádoby a předměty. Baňka, jež naplněna byla zlomky bronzovými a litinou, bronzové předměty, zlomek kamenné sekyrky, hlava psi. Dále ruční žernovy kromě rozličných nádob, misek, cedník, popelnice, hliněné závaží atd. atd. Nádoba na vitrině stojící a kamenný mlat, který z neolithické doby pochází, nalezeny byly samostatně.“ (Jelínek 1985; Míka 1983).

Nezastupitelné místo v dějinách pražských archeologických výzkumů pravěku zaujímá významná osobnost, působící v počátcích pražské archeologie, Josef Antonín Jíra (1868 — 1930). Výsledky svých výzkumů, prováděných především v Dejvicích, Bubenci, Veleslavíně, Střešovicích a Podbabě, shromáždil v první stálé expozici pravěkých dějin Prahy.

Pro současnou generaci pražských archeologů je důležité nejen Jírovo shromažďování sbírek, jejich klasifikace a prezentace široké veřejnosti, ale také jeho vlastní terénní činnost, převážně záchranného charakteru. J.A. Jíra se už několik desítek let před první velikou stavební explozí v Praze setkával s četnými případy, kdy se střetávaly stavební zájmy a snaha zachránit, dokumentovat a uchovat archeologické památky v prostředí velké městské aglomerace. Doslova „předešel dobu“, když si jako jeden z prvních plně uvědomil nutnost aktivního přístupu k záchraně archeologických památek, včetně působení na vědomí majitelů pozemků, stavitelů a především dělníků, kteří na stavbách,

Terénní práce při archeologických výzkumech v oblasti Jihozápadního města. (J. Kovářik)

v pískovnách a cihelnách přicházeli s archeologickými nálezy do bezprostředního styku. Materiál z Jírových výzkumů se stal základem rozsáhlých archeologických sbírek Muzea hlavního města Prahy (Fridrichová, 1980a).

V roce 1912 — po několika předešlých přesunech — J.A. Jíra instaloval svou sbírku v rokokovém zámečku na Hanspaulce v Praze 6 — Dejvicích (postaveném v druhé polovině 18. století u hospodářské usedlosti, nazvané podle Hanse Paula Hippmana, jemuž spolu s přilehlými pozemky patřila) jako expozici pražského pravěku. Jíra si v prvním patře pronajal pět místností a v nich předměty sám uspořádal.

Tato soukromá sbírka byla na tehdejší dobu unikátní svým obsahem, velikostí i úrovní odborného zpracování, proto není divu, že o její koupi byl zájem v zahraničí (Berlín, Vídeň). Zůstala však na domácí půdě, v hanspaulském zámečku.

V roce 1920 J.A. Jíra získal místo konzervátora pro Čechy ve Státním archeologickém ústavu. Tím sice jeho činnost, do té doby amatérská, povýšila na oficiální úroveň, ale zároveň mu nové postavení znemožňovalo vlastnit soukromou archeologickou sbírku. Jíra ji nabídl tehdejší radě města Prahy, ale neuspěl, a tak celý soubor zakoupila obec Dejvice, z jejíhož území převážná část nálezů pocházela (J.A. Jíra i jeho žena a zároveň

Hrob keltského bojovníka
s výzbrojí. Praha 5 - Jino-
nice. (J: Kovářik)

blízká spolupracovnice se roku 1919 stali čestnými občany Dejvic). Správou sbírky pověřila „Společnost pro zachování a rozmnožení archeologických sbírek J.A. Jíry v Dejvicích“. Společnost najala celý zámek a tak bylo možné nálezy důkladně roztřídit a dále doplňovat.

Po smrti J.A. Jíry v roce 1930 se jeho odkazu ujal dr. Ivan Borkovský a činnost Společnosti úspěšně pokračovala. Sbírká se stále rozrůstala především nálezy, předávanými Státním archeologickým ústavem, ale i dary od pražských občanů. Činnost Společnosti zmařil v roce 1939 vpád německých vojsk.

Oprávněnost expanzivní politiky tzv. Třetí říše měla v rámci nacistické propagandy podpořit i prehistorie, v našem případě konkrétně Jírova sbírka. Univ. prof. Lothar Zotz začal vyvíjet nátlak, aby sbírky na Hanspaulce přešly do majetku pražské obce a tím pod přímý německý vliv. Po ročním vyjednávání byla Společnost donucena kapitulovat a sbírky pražské obci předat. Staly se prehistorickým oddělením městského muzea a byly přejmenovány na Markomannen—Museum, jehož vedením byla pověřena dcera profesora pravěku na berlínské univerzitě Ingeborg Kiekebuschová. Po celou dobu války nebyly sbírky přístupny veřejnosti ani odborníkům a jejich dosavadní instalaci značně

Hrob únětické kultury. Praha 5 - Stodůlky. (J. Kovářik)

porušila probíhající inventarizace.

I. Kiebuschová za svého působení v Praze provedla pouze jediný archeologický výzkum v terénu, a to na Šestákové skále v Šáreckém hradišti. Hradiště chtěla využít k vytvoření nové stratigrafie neolitu a snažila se dokázat, že jordanovská kultura následovala bezprostředně po volutové. Vedle předpojatosti, se kterou k výzkumu přistupovala, napomohla jejímu úmyslu i stratigrafická situace na Šestákové skále. Výzkum zasáhl převážně plochy, prokopané nebo porušené již dříve, a nebyla při něm rekonstruována jediná nádoba ani nalezen žádný reálný objekt. Zjištěná kolekce drobného střepového materiálu zaostává dokonce za výsledky výzkumů Jírových, prováděných zde na začátku století (Mašek 1971).

Největší ztrátu však pravěké sbírky utrpěly v posledních měsících války, kdy německá správa jejich část evakuovala do zámku v Mníšku pod Brdy, a ta zde byla úplně zničena.

To již budovu na Hanspaulce používala německá vojenská správa, která v sálech instalovala vysílací stanice. Po Květnovém povstání do podzimu roku 1945 zde byla provizorně umístěna mateřská škola (Havel 1983).

Během let 1946 — 1947 se na Hanspaulce rekonstruovalo přes 200 keramických nádob, proběhly nutné adaptace budovy a opravy vitrín, a 15. května 1947 byl celý objekt, nesoucí jméno svého zakladatele Josefa Antonína Jíry, slavnostně zpřístupněn veřejnosti (Novotný 1949a).

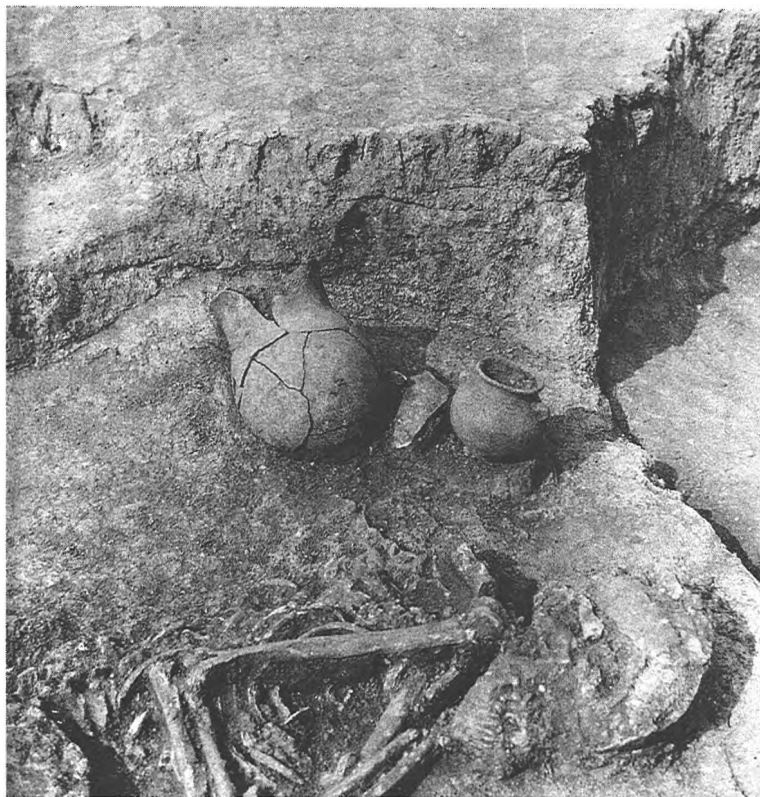
Hrob únětické kultury s více pohřbenými jedinci. (J. Kovářík)

Současně byly vytvářeny podmínky k provádění archeologických výzkumů na území Prahy a v jeho okolí, které svým významem a odborným přístupem zahajují novou etapu v poznání pražského pravěku. Patří sem například objev bohatého římského hrobu z Bubenče (Novotný 1949b); na hradišti v Šárce byly v roce 1950 zkoumány valy vnějšího opevnění a v letech 1952 — 1953 byla prozkoumána hrazená eneolitická osada v Kobylisích (Soudský 1954). V téže roce se prováděl výzkum opevněné halštatské osady v Hloubětíně (Soudský 1955) a rovněž došlo k objevu rozsáhlého slovanského pohřebiště v Lahovicích (Jelínková 1956). Záchranným výzkumem v roce 1954 bylo odkryto sídliště knovízské kultury s kruhovým kultovním objektem v Čakovicích (Soudský 1966, Kovářík 1987). Menší výzkumy probíhaly ve Vokovicích, Lysolajích, Hrdlořezích a Čakovicích.

V dalších letech mj. probíhal v rámci soustavného průzkumu pražských výšinných sídlišť výzkum Marie Fridrichové, který se soustředil na výšinné sídliště Zámka u Bohnic, zjišťovací průzkum na butovickém hradišti a na hradišti v Šárce v místech, kde byl nalezen karolínský denár z 9. století. Sídliště s lineární a vypíchanou keramikou bylo prozkoumáno při stavbě vodního díla na Želivce a při budování nového komunikačního systému v Hostivaři (Mašek 1981).

K výrazné změně v práci archeologického oddělení městského muzea došlo na začátku 70. let. Rozsáhlý stavební rozvoj v Praze vytvořil novou situaci. Ta si vynutila změny v činnosti archeologického oddělení Muzea hlavního města Prahy, které se stalo základnou provádějící záchranné a předstihové výzkumy při stavbách.

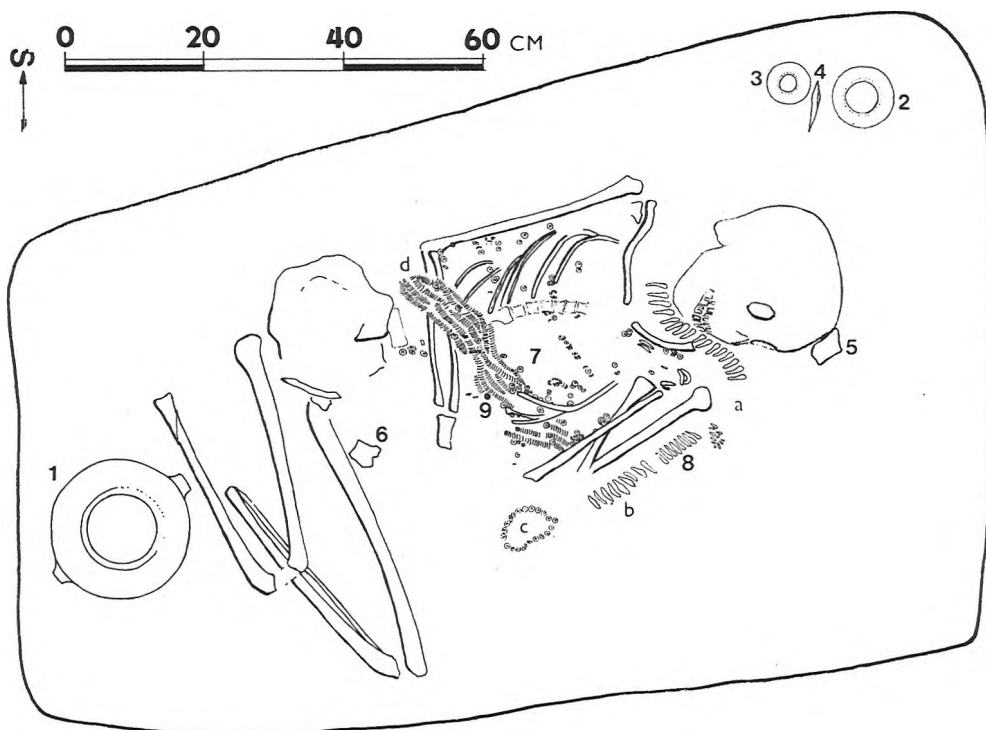
Pohřeb kultury se šňurovou keramikou. Jihozápadní město. (J. Kovářik)

Možnosti dalších archeologických výzkumů se značně rozšířily v roce 1974, kdy bylo k hlavnímu městu připojeno na ploše 208 km² celkem 30 obcí, na jejichž území se především začala soustřeďovat nová výstavba.

Převážnou část archeologického dění v Praze představují v současnosti výzkumy záchranného charakteru. Z nich kvalitativně nejvýše stojí výzkumy předstihové, které probíhají na místech plánované výstavby, a to před jejím vlastním zahájením. Jsou předem pečlivě připravovány a nezřídka trvají i několik sezón. Druhou kategorií jsou záchranné výzkumy. Probíhají většinou za značně ztížených podmínek, souběžně se stavbou, a je při nich třeba koordinovat postup zemních prací s požadavky na ochranu a dokumentaci zjištěných archeologických nálezů. Krátkodobé záchranné akce přicházejí v úvahu při ojedinělých drobných zásazích do terénu (soukromé výstavby, inženýrské sítě ap.). Záchranný výzkum a záchranné akce jsou vyvolány až porušením archeologického objektu a vypovídací hodnota nálezu tím může být částečně snížena. Nezbytně nutné je také soustavné provádění povrchových průzkumů a prospekce, umožňujících vyhledávání nových archeologických lokalit v místech, která dosud byla mimo dosah stavební činnosti. Návaznost prospekce na plánování předstihových, případně záchranných výzkumů, je zřejmá.

Pro velké množství záchranných a předstihových výzkumů musely pražské archeologické instituce upustit od zahajování nových systematických výzkumů, tedy takových, které jsou zaměřeny k řešení jednotlivých historických otázek nebo jejich komplexů

Hrob se šňůrovou keramikou. Praha 8 - Čimice. (Kresba Archiv Muzea hl. m. Prahy).

a jsou plánovány předem. Takové výzkumy probíhají dlouhodobě jen na Pražském hradě, Vyšehradě a za jižní hranicí města na keltském opidu na Závisti.

Počet archeologických výzkumů, které Muzeum hlavního města Prahy provádí od roku 1974, je neobyčejně rozsáhlý, není však naším cílem uvádět jejich úplný přehled. Za příklad mohou posloužit výzkumy v prostoru dnešního Jižního Města, v Bohnicích a v Čimicích, realizované v rámci budování nových sídlištních aglomerací. Při výstavbě sídliště v Praze 6 — Dejvicích na Babě byla v průběhu pěti let poprvé ve středoevropském prostředí prozkoumána kompletní opevněná osada z počátku pozdní doby kamenné — z období kultury nálevkovitých pohárů.

Od roku 1979 probíhal na plochách budoucího Jihozápadního Města jeden z nejrozsáhlejších poválečných výzkumů v Praze, a to na území vymezeném přibližně obcemi Stodůlky, Řeporyje a Jinonice. Jak dokládaly starší nálezy, byla to oblast s intenzivním pravěkým osídlením, které se vázalo na úrodné sprašové půdy a nepochybně i na dostatečné vodní zdroje.

Muzeum hlavního města Prahy zde po důkladných terénních průzkumech a povrchových sběrech zahájilo archeologické práce již v roce 1978. První výzkum proběhl v místech obytného souboru na jihozápadním okraji Stodůlek. Odkryl osadu knovízské kultury z mladší doby bronzové (13. — 7. století př.n.l.), jejíž část sloužila specializované hrnčářské výrobě. Největší množství nálezů tvořila keramika, zvířecí kosti a kamenné industrie, zejména drtidla. Důležitý byl nález depotu bronzů, který obsahoval srpy, hrot kopí a jehlici.

V roce 1979 se práce přesunuly na další vytypované místo, tvořené mírným návrším nad Prokopským potokem severozápadně od Malé Ohrady. Ani bohaté povrchové sběry nedovolovaly předem odhadnout rozsah této významné polykulturní lokality. V následujících třech letech bylo na ploše více než 11 ha odkryto 500 sídlištních objektů a 52 hrobů. Převážná část objektů patřila knovízské kultuře a kultuře nálevkovitých pohárů (počátek 3. tisíciletí př.n.l.). V menším rozsahu byly zachyceny objekty kultury únětické (19. až 15. století př.n.l.) a bylanské (7. — 6. století př.n.l.), stejně jako nálezy z doby římské (1. — 4. století) a ze starší doby hradištní (7. — 9. století). Spolu s hrobem č. 26, který patří k nejbohatším nálezovým celkům kultury se šňůrovou keramikou v Čechách (kolem roku 2000 př.n.l.), bylo odkryto i pohřebiště únětické kultury, obsahující bohatý keramický materiál z různých fází jejího vývoje.

Úměrně intenzitě výstavby a objemu rozestavěné plochy narůstal i počet záchranných archeologických výzkumů. V roce 1983 se jich realizovalo celkem pět, přičemž největší proběhl na stavbě retenční nádrže na Prokopském potoce u Nové Vsi. Zachytil poměrně koncentrované osídlení lidu s lineární a vypíchanou keramikou z mladší doby kamenné (5. — 4. tisíciletí př.n.l.) a sídlištní objekty mohylové kultury ze střední doby bronzové (1500 — 1200 př.n.l.).

V roce 1984 do organismu rostoucího Jihozápadního Města zasáhla stavba nejdůležitější komunikační tepny, trasy III B pražského metra. Pás dlouhý téměř 400 m a široký 65 m (přes 20 000 m²) protal významnou archeologickou lokalitu v prostoru bývalého jinonického zahradnictví, východně od dnešní stanice Nové Butovice. V souvislosti s intenzivním obděláváním zemědělské půdy zde docházelo k archeologickým nálezům průběžně již od prvních desetiletí 20. století. V roce 1964 byla Archeologickým ústavem ČSAV zdokumentována baterie pozdně laténských železářských pecí (počátek 1. století) a na východním okraji lokality bylo v roce 1981 zachyceno osídlení knovízské kultury. Vedle 150 sídlištních objektů bylanské kultury, několika sídelních jednotek z mladoláténského období (1. století př.n.l.), kostrových hrobů kultury nálevkovitých pohárů a kultury únětické, je nesporně nejhodnotnějším objevem rozsáhlé kostrové pohřebiště ze střední doby laténské (4. — 2. století př.n.l.). V mužských hrobech byla vedle ozdob a kovových součástek oděvu často odkryta i úplná železná výzbroj, kopí, meč a kování štítu. Ženské hroby obsahovaly soupravy bronzových šperků, nákrčníků, spon, náramků, opasek a nánožních kruhů. Vedle stejné chronologicky zařazeného pohřebiště, prozkoumaného Muzeem hlavního města Prahy v roce 1982 v Ruzyni, patří k nejvýznamnějším poválečným objevům v Praze výzkum v jinonickém zahradnictví.

V letech 1986 — 1987 bylo v prostoru Jihozápadního Města odkryto a prozkoumáno několik skupin hrobů kultury se šňůrovou keramikou (konec 3. tisíciletí př.n.l.), které oblast zařadily k nejvýznamnějším českým lokalitám tohoto období (Havel — Kovářík 1985).

Důležité archeologické výzkumy se uskutečnily i na staveništích nových pražských průmyslových závodů a dalších objektů, sloužících obyvatelům hlavního města. Například při výstavbě masokombinátu v Čakovicích bylo prozkoumáno pohřebiště z počátku doby bronzové (kultura únětická) a sídliště z období kultury knovízské. Výzkum při dostavbě areálu motolské nemocnice pak odkryl jedno z největších slovanských pohřebišť v Čechách (Kovářík 1976).

S budováním nových sídlišť a průmyslových zařízení úzce souvisí výstavby komunikačních systémů, silnic, mostů a dálnic. Velký archeologický výzkum byl prováděn před výstavbou mostu, který spojuje Braník s Barrandovem. Systém nových levobřežních komunikací ohrozil výšinné hradiště Klobouček z pozdní doby kamenné na Zlíchově,

teré bylo osídleno lidem s kulturou řivnáčskou přibližně v první polovině 3. tisíciletí př.n.l.

Velkou kolekci archeologických nálezů poskytují inženýrské sítě, výkopy pro vodovody, plynovody, kanalizaci a nejrůznější kabely, které většinou ve velkých vzdálenostech protínají sledovaná území. Při jedné z terénních kontrol výkopu pro vodovodní potrubí v Praze 9 — Kbelích byl zachycen hromadný nález keramiky kultury řivnáčské, sestávající z pěti džbánek s rohatými uchy typu ansa cornuta, respektive ansa lunata (Havel — Kovářik 1983).

Příkladem významného archeologického nálezu při stavbě rodinného domku bylo v roce 1975 odkrytí bohatého hrobu z pozdní doby kamenné, patřícího do období kultury se šňůrovou keramikou, v Praze 8 — Čimicích.

Soukromý stavebník zde výkopem porušil část lebky a vrchní část amfory. V této fázi nález ohlásil. Na místě byl proveden záchranný výzkum. V nepravidelné hrobové jámě o rozměrech 141 x 85 cm, hluboké 103 cm, ležela na plochem dně poměrně zachovalá kostra ležící na levém boku, hrudní partií částečně přetočená na záda v orientaci východ (lebka) — západ, s obličejem otočeným na jih. Levá ruka byla ohnuta v lokti, prstní kůstky spočívaly na levé klíční kosti, loketní a vřetenní kosti pravé paže směřovaly šikmo přes břicho. Pokřeny byly také kosti nohou a vzájemně se překrývaly.

Západně od nohou stála dvojchá amfora, za týlem lebky dvě dózovité nádoby a mezi nimi ležela pazourková čepel. Před čelní kostí byl zlomek lastury, další ležela nad levou stehenní kostí. Na hrudi a jižně od ní bylo nalezeno mnoho vrtaných perleťových koleček, provrtaných zvířecích zubů, jejich napodobenin vyrobených z kostí a kostěnný korálek.

Největším přínosem popisovaného hrobového nálezu bylo právě množství keramického inventáře, které řadí čimický hrob k nejbohatším nálezům šňůrové keramiky v Čechách a na Moravě. Ve snaze o přesné zjištění polohy lasturových koleček a provrtaných zubů bylo v průběhu záchranného výzkumu rozhodnuto vyzvednout horní polovinu kostry, tj. hrud' a paže, in situ. Po zajišťovacích pracích byla část kostry v sádkovém lůžku vyňata z hrobové jámy a převezena na archeologické laboratorní pracoviště, kde byla důkladně preparována.

Výsledkem bylo přesné zjištění souvislostí jednotlivých složek této hrobové výbavy. V případě starších nálezů obdobných hrobů různé terénní okolnosti většinou nedovolovaly, zvláště u perleťových kroužků, důkladné zachycení polohy ozdob vzhledem k jejich značné dislokaci.

Časově náročná preparace vyzdvížené části hrobu prokázala, že u kroužků nešlo o nášivky na oděvu, ale průběh jednotlivých řad ukázal, že perleťová kolečka (i zvířecí zuby) byla navlečena na šňůrku tvořící několik náhrdelníků, které byly přiloženy (asi dodatečně) k pohřbu. Šlo celkem o čtyři náhrdelníky: jeden, složený z provrtaných zvířecích zubů byl umístěn u krku, další tvořil řadu podél levé paže. V obou případech se střídaly napodobeniny se skutečnými zvířecími zuby. Malý náhrdelník z perleťových kroužků byl položen pod řadu zvířecích zubů na úrovni pasu. Nejmhutnější náhrdelník, který pozůstával z šesti základních řad, směřoval napříč hrudí. Několik desítek perleťových koleček bylo nalezeno 3 — 5 cm nad kostrou, což lze interpretovat jako doklad jedné z možných složek pohřebních zvyklostí, a to volného posypu ozdobami.

Zajímavé výsledky přinesl osteologický a antropologický rozbor čimického hrobu. Kolekci 194 provrtaných zvířecích zubů tvořily převážně řezáky, špičáky a v menší míře moláry a premoláry především psa domácího, vlka, lišky, kočky, ovce nebo kozy a prasete domácího. Provrtaných perleťových kroužků bylo v hrobě celkem 1435.

UDĚLÁTE SI PŘEDSTAVU O NEJSTARŠÍM OSÍDLENÍ VELKÉ PRAHY.

Expozice pražského pravěku v zámku Hanspaulka, zrušená koncem 60. let. Od té doby naše hlavní město jinou nemá. (Repro J. Havel)

Antropologický rozbor nedokázal jednoznačně určit pohlaví zemřelého a jenom potvrzuje výjimečnost jedince a celého inventáře, uloženého do hrobu. V hrobové jámě byl pohřben dospělý jedinec (věkový stupeň adultus) štíhlé, drobné, ale svalnaté nebo šlachovité postavy. Určení pohlaví je sporné proto, že utváření čelní oblasti (glabella, nadočnicové oblouky, horní okraj očnice, kořen nosu) je výrazně mužského typu, ale ostatní kostra, gracilní a drobná, odpovídá typu ženskému.

Chronologicky lze hrob z Prahy 8 — Čimic zařadit do pozdní doby kamenné — eneolitu, do typologicky starší fáze kultury se šňůrovou keramikou v Čechách (Havel 1981).

Z dalších výzkumů z období pravěku zaslouží pozornost výzkum sídliště z pozdní doby bronzové v místech stavebního dvora v Praze 5 — Jinonicích (autorka M. Fridrichová), výzkum sídliště kultury únětické v areálu psychiatrické léčebny v Bohnicích (J. Havel), objev bohatého laténského pohřebiště před výstavbou retenční nádrže v Praze 6 — Jivínách (J. Kovářík) a sídliště únětické kultury v Praze 9 — Čakovcích na staveništi masokombinátu (Kovářík 1983). Pozoruhodné výsledky přinesly i výzkumy bylanských sídlišť, prozkoumaných M. Fridrichovou v Hostivaři a Kobylisích (Fridrichová 1981, 1988).

V posledních letech — přes všechny prognózy o poklesu investiční výstavby na území hlavního města — stavebních zásahů nebylo. Této skutečnosti odpovídá i velké množství záchranných a předstihových archeologických výzkumů.

Kromě již zmíněných výzkumů v oblasti Jihozápadního Města se práce soustředily na rozsáhlé plochy v Praze 10 — Petrovících a Měcholupech, kde v poloze Dobrá voda byla prozkoumána na ploše 3,5 ha kompletní neolitická osada kultury vypíchané keramiky, sestávající z více než 70 objektů (J. Havel). Sídliště z rozhraní pozdní doby bronzové a časně doby železné byla prozkoumána před výstavbou obytného celku Horní Měcholupy — Petrovice (M. Fridrichová).

Další oblast, která přinesla zajímavé nálezy, se nachází na severozápadním okraji Prahy ve Vínorí (Praha 9). Zde bylo zjištěno sídliště kultury lineární a vypíchané (prozkoumané ve spolupráci s Okresním muzeem Brandýs nad Labem (M. Kuna — J. Havel) a zkoumána část osady bylanské kultury, u které není vyloučena existence kruhového příkopu (M. Fridrichová). K významnému nálezu došlo v Bohdanecké ulici, kde výkop pro vodovod zachytil knížecí hrob bylanské kultury s pozůstatky čtyřkolového vozu, třemi udidly, bohatým postrojem, keramikou a především bronzovou situlou (M. Fridrichová).

Od roku 1987 probíhaly výzkumy v Praze 8 — Ďáblicích, nejprve při stavbě nové komunikace Prosek — Zdiby, kde bylo zachyceno početné osídlení kultury nálevkovitých pohárů, únětické, knovízské a z doby římské. Později byly odkryty hroby kultury zvoncovitých pohárů, kultury únětické a jeden hrob ze střední doby laténské (J. Kovářík).

Tutéž oblast zasáhla v roce 1990 trasa vodního přivaděče Káraný — Praha, která si vynutila rozsáhlý záchranný výzkum. Jeho výsledkem bylo kromě řady jednotlivých objektů z různých pravěkých období i prozkoumání části železářské osady z doby římské (J. Kovářík). Z dlouhé řady dalších záchranných výzkumů a akcí lze jmenovat sídlištní nálezy v Praze 9 — Kyjích a v Praze 8 — Libni a Čimicích.

Souběžně s většími záchrannými a předstihovými výzkumy probíhaly ročně desítky drobných záchranných akcí (především při hloubení inženýrských sítí a soukromé výstavbě), povrchové sběry, terénní průzkumy a stavební dohledy, situované především do oblasti Modřan, Lipenců, Radotína, Lysolaj, Suchdola, Hostivaře, Kobylis a Zlična (Havel — Kovářík 1982). Některé záchranné akce probíhaly ve spolupráci s Archeologickým ústavem ČSAV.

Rámcově jsme ukázali, jak mimořádná a specifická je archeologická situace hlavního města Prahy. To, že každá pravěká kultura — až na výjimky — právě na tomto území zanechala své památky, potvrzuje význam Prahy jako přirozeného kulturního a politického centra. Archeologický výzkum zde není ještě ani zdaleka ukončen. Stavební činnost je pro něj v posledních letech nadále hlavním impulsem a lze předpokládat, že jím zůstane i v budoucnosti. Současné generaci archeologů se tak dostává skutečně mimořádné příležitosti významně doplnit obraz prehistorie naší metropole.

Literatura

- Fridrichová, M. 1980a, Josef Antonín Jíra (1868 — 1930), ArchPrag 1, 3—7; 1980b, Archeologický výzkum v Praze v letech 1969 — 1978, ArchPrag 1, 9—28; 1981, Sídliště bylanské kultury v Praze — Hostivaři, ArchPrag 2, 117—170; 1988, Bylanské sídliště v Praze 8 — Kobylisích, ArchPrag 9, 57—89.
- Havel, J. 1981, Hrob kultury se šňůrovou keramikou v Praze 8 — Čimicích, Praehistorica VIII — Varia Archaeologica 2, 67—70; 1983, Sto let archeologické činnosti v Muzeu hlavního města Prahy, ArchPrag 4, 7—17.
- Havel, J. — Kovářík, J. 1982, Způsob operativní záchrany archeologických nálezů v MMP, ArchPrag 3, 189—193; 1983, Hromadný nález řivnáčské keramiky v Praze 9 — Kbelích, ArchPrag 4, 129—136; 1985, Pohřebiště kultury se šňůrovou keramikou v povodí Prokopského potoka,

ArchPrag 6, 77—108.

Jelínek, B. 1895, Průvodce pavillonem města Prahy uspořádaným městským museem.

Jelínková, Z. 1956, Slovanské pohřebiště v Lahovicích u Prahy, AR VIII, 522—525.

Kovářík, J. 1976, Výzkum slovanského pohřebiště v Praze 5 — Motole v roce 1975, AR XXVIII, 515—521; 1983, Sídliště únětické kultury v Praze 9 — Čakovicích, ArchPrag 4, 137—168; 1987, Vznik a další vývoj knovízské kultury na území Prahy, Kandidátská disertace. Praha.

Mašek, N. 1971, Pražská výšinná sídliště pozdní doby kamenné, AMP Praha; 1981, Neolitické a eneolitické sídliště v Praze 10 — Hostivaři, ArchPrag 2, 5—41.

Mašek, N. — Slabina, M. 1969, 20 let pražského archeologického výzkumu. Úvod k výstavě, Praha.

Míka, Z. 1983, Sto let Muzea hlavního města Prahy, AMP Praha.

Novotný, B. 1949, Pravěké oddělení J. A. Jíry, Pražskou minulostí I, 103—110; 1949b, Hrob velmože z doby římské z Prahy — Bubenče, AR I, 46, 52—54, 94, 101.

Princ, M. 1981, Ochrana archeologických památek a její organizace na území Prahy, ArchPrag 2, 239—247.

Sklenář, K. 1981, Počátky archeologického výzkumu na území Prahy, PSH XIII, 124—141.

Soudský, B. 1954, Eneolitická hradeň osada v Praze — Kobylisích, AR VI, 142—147, 170—171, 270, 279; 1955, Halštatská průmyslová osada v Praze — Hloubětíně, AR VII, 180—187, 190—197, 275—276, 283—284; 1966, Habitat de la civilisation de Knovíz à Čakovice près de Prague (Bohême), Investigations, 159, Ta. XVIII.

Pozn. Další výzkumy jsou publikovány ve sborníku Muzea hl. m. Prahy *Archaeologica Pragensia* 1980 — 1990 (1—11) a v monografické řadě *Acta musei Pragensis*.

The past and present of archaeological investigations of the prehistoric occupation of the territory of Prague

JOSEF HAVEL — JAN KOVÁŘÍK

Archaeologically speaking, the situation of the capital city of Prague, situated at the centre of the land of Bohemia, is quite extraordinary. Its peculiar character is enhanced by the Vltava river running through its territory in the S—N direction as an axis. Both the hills overlooking the river and numerous valleys of rivulets and creeks zigzagging through the Prague basin were looked for and settled ever since hoary antiquity and, in a gradual fashion, this area evolved into a major focal point of trade routes and cultural impulses. Thanks to favourable conditions for the emergence of both settlement and production areas, foundations of the subsequent development of an extensive production, commercial and cultural centre of the land could have been laid down.

The first groups of hunters penetrated Prague territory in the course of the Palaeolithic. The first agriculturalists established their villages here in the Neolithic and later on, these were followed by fortified settlements. A considerable quantity of finds, both of single features and of settlement and cemetery complexes, may be dated into the Bronze and Iron Ages. Neither do the finds of the Slavic period cede their importance to the last—named antiquities; the Slavic inhabitants of the Prague basin erected several hillforts.

As the time passed by, one of these grew into the impressive residence of the dukes and kings of Bohemia — the Prague Castle. Evidence concerning the thriving of medieval Prague and of its economic hinterland keeps growing both in quantity and in quality.

This paper presents an outline of archaeological investigations of the prehistoric period from the first attempts in the first half of the 19th century up to the present time. Foundations of the prehistoric collection from the present Prague territory were laid by an important personage of the origins of Prague archaeology — Mr. J. A. Jíra (1868 — 1930). His activities were continued by the work of the Department of archaeology of the Museum of the capital city of Prague conducting most of the excavations of the prehistoric antiquities of Prague (the Hanspaulka villa at Dejvice).

In addition to the basic review of major investigations, two excavations are presented by way of examples. These are the most extensive excavation of the post-war period in the area of the biggest residence area of Prague, the Jihozápadní—Město (SW Town) and a unique find of a rich grave of the end of the Eneolithic unearthed in the course of a private building undertaking at Praha—Čimice.

In view of the continuing building activities, the Prague excavations are far from finished. Its results offer to the present generation of archaeologists an extraordinary opportunity to fill in the gaps in the knowledge of prehistory of the capital of Czechoslovakia in a significant way.

Die Vergangenheit und Gegenwart der archäologischen Untersuchung der Prähistorie auf dem Prager Territorium

JOSEF HAVEL — JAN KOVÁŘÍK

Die archäologische Situation auf dem Territorium der Hauptstadt Prag, die im Zentrum von Böhmen liegt, ist ganz außerordentlich. Einen eigenartigen Charakter hat dieser Stadt die Moldau eingeprägt, die als eine Achse das Territorium vom Süden zum Norden schneidet. Die Anhöhe über den Fluß und die vielen kleinen Fluß- und Bachtäler, die das Prager Becken durchädert haben, wurde schon seit je ausgesucht und besiedelt und wurde allmählich zu einer wichtigen Kreuzung der Kaufmannsstraßen und Kulturströmungen. Das Prager Becken bietet günstige Bedingungen für die Entstehung von Siedlungen und Produktionsgebieten, die eine Basis für die Entwicklung des späteren großen Produktions-, Handels- und Kulturzentrums des Landes gelegt hat.

Die Besiedlung des Prager Territoriums können wir schon seit der älteren Steinzeit beobachten, wann die ersten Jägergruppen hier durchdrangen. Während der jüngeren Steinzeit haben die Ackerbauern ihre Siedlungen gegründet, und später sind hier befestigte Siedlungen entstanden. Eine große Menge der Funde, sowohl bei den einzelnen Objekten, als auch in ganzen Siedlungsformationen und Grabstätten, stammt aus der Bronze- und Eisenzeit. Auch die Denkmäler aus der Slawischen Periode sind nicht weniger bedeutend, da in dieser Zeit hier einige befestigte Burgwälle erbaut wurden. Auf einem von diesen entstand mit der Zeit der machtvolle Sitz der böhmischen Fürste und Könige — die Prager Burg. Die immer reicheren und häufigeren Belege runden das Bild der Blütezeit vom mittelalterlichen Prag und seinem wirtschaftlichen Hinterland.

Die vorgelegte Studie bringt eine Rahmeninformation über die Entwicklung der archäologischen Untersuchungen, die die Periode der Prähistorie erforschen, von den ersten Versuchen in der ersten Hälfte des 19. Jhds. bis zu der Gegenwart. Die Grundlage der prähistorischen Sammlungen aus dem Territorium vom heutigen Prag hat eine bedeutende Persönlichkeit der Anfänge der Prager Archäologie — J. A. Jíra (1868 — 1930) gelegt. An seine Tätigkeit knüpfte dann die Arbeit der archäologischen Abteilung des Museums der Hauptstadt Prag an, die einen Hauptanteil an den Prager prähistorischen Untersuchungen hat (das Schloßchen Hanspaulka in Dejvice).

Neben der Grundübersicht der wichtigsten Untersuchungen werden Beispiele von zwei Untersuchungen näher präsentiert: der umfangreichsten Untersuchung der Nachkriegsjahre im Gebiet der größten Prager Siedlung Jihozápadní město (die Südweststadt), und des unikaten Fundes von einem reichen Grab aus dem Ende der späten Steinzeit, das bei einem privaten Bau in Prag—Čimice festgestellt wurde.

Zum Schluß kann man sagen, daß die archäologische Untersuchung von Prag — in Hinsicht auf die fortschreitende Bautätigkeit — bei weitem nicht beendet ist. Ihre Ergebnisse bieten der gegenwärtigen Archäologengeneration eine außerordentliche Gelegenheit, das prähistorische Bild der Hauptstadt Prag auf eine bedeutende Weise zu ergänzen.